

Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola

A rendszerváltás utáni magyar művészet társadalmi-politikai szerepvállalása

DLA értekezés tézisei
2010.

Nemes Csaba

Témavezető: dr. Habil. Beke László CSc c. egyetemi tanár

Disszertációm kiindulópontja egy kijelentés: A kortárs hazai képzőművészet nem, vagy csak alig reflektál politikai, társadalmi problémákra. Az ebből következő kérdés pedig így: Vajon mi lehet az oka a művészek apolitikus, kívülálló magatartásának?

A kutatáshoz kérdőívet szerkesztettem, és az arra kapott válaszok feldolgozása alapján, illetve személyes tapasztalataimon keresztül próbáltam meg utánajárni a fenti közkeletű kijelentésnek. A kérdőívet úgy állítottam össze, hogy az általam feltételezett okokra kérdezhessenek rá, ezzel tesztelve felvetéseim helyességét.

Összegzés:

1. Megállapítható, hogy az előbb említett, közmegegyezésnek tűnő kijelentéssel korántsem mindenki ért egyet, vagy árnyaltabban artikulálja, értékeli a politikus, társadalomkritikus művészet pozícióit a fennálló struktúrán belül.

A válaszokból a politikus, társadalomkritikus művészet mint kategória értelmezésének bizonytalansága is kirajzolódik.

2. Kutatásomból az derül ki, hogy az alkotók elsősorban úgy vélekednek: a kortárs művészeti intézmények figyelemhiányosan működnek.

Ugyanakkor az elméleti szakemberek többnyire arról panaszkodnak, hogy az alkotók nem vállalnak elég rizikót a társadalmi problémák, aktuális krízisek megjelenítésében.

Egy olyan kép rajzolódik ki a képzőművészeti szcénáról, amelyen az alkotók és az elméleti szakemberek egymásra hárítják a felelősséget.

Összességében megállapítható, hogy a politikus attitűdöt reprezentáló műalkotások -kevésbé jelenlévők, láthatóak, mint ahogyan az az elvárásaink alapján egyébként prognosztizálható lenne.

3. Közzsereplőnek tekinthető-e ma egy alkotó Magyarországon? Kutatásaim alapján úgy tűnik, hogy a művész mint a társadalmi fordulatok értelmezője, ábrázolója nehezen értelmezhető szerep itthon. Egy képzőművész a legritkább esetben aktív alakítója a társadalmi közbeszédnek. Maguk az érintettek sem számolnak ezzel a lehetőséggel.

Ebből egy általános önértékelési válság tünetei olvashatóak ki. Az alkotók mintha nem hinnének többé a médium társadalomformáló hatékonyságában. Ennek az önbizalomhiányos állapotnak azonban nemcsak a hazai helyzet az okozója, hanem az az általános értékrend-bizonytalanság is, amely a kortárs művészetet jellemzi mindenhol a világban.

4. Kutatásaim keretében arra a megállapításra jutottam, hogy a magyarországi békés rendszerváltás speciális jellege meghatározó hatással volt

a kialakulóban lévő művészeti pozíciókra, szerepekre. A valós és vélt lehetőségek, a különböző elvárások mind erős befolyással bírtak arra nézve, hogy a kortárs művészek milyen szerepekre vállalkoznak, mennyire magabiztosan mozognak a társadalmi, politikai kérdések ábrázolásában.

A kommunizmus első évtizedeiben a politikai művészet csak a propaganda berkeiben volt elképzelhető. A későbbiekben, a 60-as, 70-es években a „második nyilvánosság” kereteiben működhetett, jobb esetben a „megtúrt” kategóriában. Ez a szűk keresztmetszet nem támaszkodhatott valós társadalmi bázisra, ennek következtében az akkoriban létrejött művek többnyire érdemi reflexiók nélkül maradtak.

A rendszerváltás után fellépő, a társadalmi eseményekre reagálni igyekvő generáció számára a „második nyilvánosság” jelentette a hivatkozási pontot, és ugyanakkor a meghaladni vágyott kommunikációs kereteket is. A 90-es évek művészei többnyire a közönséggel kialakítható kapcsolat szélesítését tűzték ki célul. (A művészet hatalmi kontrollja ugyan már a 80-as években lazulóban volt, de ennek az időszaknak a művészete más problémákat tematizált.)

Az itthoni új, formálódó, kelet-európai kapitalizmus nem tartott igényt a társadalomkritikus művészetre. A környező országok némelyike ugyanakkor ügyesen artikulálta a nyugati kapitalizmus kulturálisan befogadóbb értékrendje felé a „keleti” ellentmondásos problémákat.

Véleményem szerint ebből a magyar kortárs művészet szinte alig vette ki a részét, aminek az egyik oka, hogy a rendszerváltás a felszín alatt már a 80-as években kezdetét vette, ezért a változások nem okoztak akkora eufóriát, mint más országokban. Így a művészek inkább nyugnek érezték a politikával való foglalkozást, szabadulni szerettek volna ettől a kötöttségtől. Abba az illúzióba ringatták magukat, hogy egy szabad országban már nincs szükség politizáló művészetre.

5. Kutatásaim szerint a 90-es évek politizáló jellegű művészetét inkább az „újkapitalizmus” kritikája jellemezte. Többnyire szociológiai, gazdasági, kultúrakritikus irányultságú művek születtek. A művek langyos itthoni fogadtatása szintén hozzájárult a művészek elbizonytalanodásához. A média érdektelensége miatt megmaradt az a szakmai belterjesség, ami a korábbi ellenzéki pozíciót is jellemezte, pedig elnyomásról, hatalmi kontrollról már nem volt szó. A társadalomkritikus művészet légüres térbe került.

Megállapítható, hogy ez a viszonyrendszer csak az elmúlt években változott, mióta a hazai politikai élet felébredt „Csipkerózsika-álmából”, és átrendeződni látszik a politikai elit. Ennek az átalakulásnak a veszélyei mintha a művészeket is aktívabb állásfoglalásra ösztökélnék. Több évtized elhallgatott, alulértékelt problémájával kell most szembenéznünk.

6. Elemzésem arra is rámutat, hogy a hazai művészeknek meg kell küzdeniük a társadalom modernizmust elutasító, romantikus-konzervatív, időnként retrográd beállítottságával is. Ennek a múltba vezető okai is vannak.

Véleményem szerint a hazai művészeti diskurzus igyekszik lépést tartani a nemzetközi fejlődés eredményeivel, ugyanakkor ennek eredményei többnyire nehezen értelmezhetőek a szélesebb nyilvánosság számára.

Új lendületet adhat a kortárs művészeti szcéna strukturális átalakulásának az utóbbi években a magánszféra részéről egyre erősödő érdeklődés. Azonban a magántőke aktivitása a kultúrában újabb konfliktusokat is eredményez, ami a művészeket is felelősségteljesebb működésre, tudatosabb önkép meghatározására, illetve új stratégiák kidolgozására serkenti.

7. Véleményem szerint a szemléletváltás hiánya is gátolja a tudatosabb társadalomkritikus szerep kialakulását a képzőművészetben.

Lassan változik az a közkeletű vélekedés, hogy az aktuális társadalmi eseményekre reagáló művészet nem lehet egyenrangú az „örökkévalóságnak szánt” - és éppen ezért a napi eseményektől tartózkodó – művészettel.

A kutatás során többször felmerült, hogy a művészek nemegyszer tájékozatlanok a kurrens művészetelméleti és gyakorlati diskurzusok tekintetében.

8. További problémáát jelent véleményem szerint, hogy csak elvétve találhatóak olyan életművek (Szentjóbby Tamás, Erdély Miklós, Hajas Tibor stb.), amelyek mintául szolgálhatnának az újabb generációk számára. Mindamellet azok az életművek, amelyek egyáltalán szóba jöhetnének, többnyire töredékesen feldolgozottak (monográfiák, életműkatalógusok hiánya).

A művészeti oktatásban is problémásnak érzem a társadalomkritikus diskurzus hiányát. Kevés az olyan oktató a képzésben, aki a – kutatásom tárgyát képező - politikus attitűdöt képviseli.